www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

Rocznik Slawistyczny, t. LXXI, 2022
ISSN 0080-3588
DOI: 10.24425/rslaw.2022.142766

Jadwiga Waniakowa*

Instytut Języka Polskiego PAN
Kraków

Wrotycz ‘Tanacetum vulgare L.’ i nazwy pokrewne w gwarach polskich na tle słowiańskim

Jak wiadomo, wszystkie nazwy roślin są motywowane ich właściwościami. Dotyczy to zarówno nazw dawnych (w tym starożytnych i średniowiecznych) i współczesnych (w tym naukowych, potocznych i gwarowych). Cechy roślin, które stanowią podstawę motywacji, są w procesie nominacji – w określonym miejscu, sytuacji i czasie – najważniejsze dla osób, które te nazwy nadają. Ponieważ każdy gatunek ma wiele cech, które można uznać za charakterystyczne, istnieje w każdym języku wiele nazw (gwarowych, historycznych, potocznych) odnoszących się do tego samego gatunku. Badacze już dawno określili kryteria semantycznego podziału nazw roślin (por. np. w Polsce: Pawłowski 1974; Tokarski 1993: 340–341; Pelcowa 2001: 100). Biorąc je pod uwagę, do ustalenia motywacji semantycznej nazw w procesie nominacji przyjmuje się następujące ogólne mechanizmy motywacyjne: wygląd rośliny, miejsce występowania, właściwości rośliny, przeznaczenie oraz inne specyficzne dla danego rodzaju czy gatunku motywacje. Każdy z tych czynników ma wpływ na zawartość znaczeniową nazw. Przy tym jest oczywiste, że każda z tych ogólnych motywacji rozkłada się na szereg motywacji szczegółowych w zależności nie tylko od osobliwych cech danego gatunku, ale także od tego, gdzie, w jakim czasie i w

* Jadwiga Waniakowa, Professor, Institute of the Polish Language of the Polish Academy of Sciences: Kraków, PL
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1651-1572.
e-mail: jadwiga.waniakowa@ijp.pan.pl.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

jakiej sytuacji następuje proces nominacji (por. Waniakowa 2012: 67–68; Dębowiak, Waniakowa 2019: 173–200).

Takimi specyficznymi motywacjami nazw mogą być na przykład przypisywane danemu gatunkowi właściwości magiczne, obyczaje związane z roślinami, przesądy i legendy. Do prawidłowego rozszyfrowania motywacji potrzebna jest wiedza, jak dany gatunek postrzegano i w jaki sposób traktowano go w przeszłości. Tylko przy dobrej znajomości tych wszystkich wymienionych wyżej czynników można próbować dokonać rekonstrukcji motywacji semantycznej nazw roślin.

Jednym z przykładów nazw roślin, które nie są oparte na wyglądzie gatunku, miejscu jego występowania czy też na jego właściwościach fizycznych, jest nazwa *wrotycz* i formy pokrewne, które odnoszą się do gatunku Tanacetum vulgare L. Niewątpliwie motywacja ich jest oparta na przypisywanych temu gatunkowi nadzwyczajnych właściwościach, być może po części związanych z działaniem leczniczym, ale z pewnością nie tylko. Celem niniejszego tekstu jest analiza semantyczna i formalna tychże nazw na tle słowiańskim.

Wrotycz pospolity, Tanacetum vulgare L. (syn. Chrysanthemum tanacetum Karsch, Chrysanthemum vulgare (L.) Bernh.) z rodziny astrowatych (Asteraceae) jest byliną, która może dorastać do półtora metra wysokości. Rośnie w kępach na nizinach i w niższych partiach górskich. Ma duże pierzastosieczne liście oraz o silnej aromatycznej woni, żółte, brzeżne, wyłącznie żeńskie, kwiaty zebrane w niewielkie, ale bardzo liczne spłaszczone koszyczki, które tworzą na szczycie baldachokształtny kwiatostan (por. Podbielkowski, Sudnik-Wójcikowska 2003: 522; PZZ 211). Roślina jest szeroko znana z właściwości leczniczych (używana jest między innymi przeciw robakom i w chorobach skórnych) i kosmetycznych (por. też Moszyński KLS II cz. I 222). Poza tym w dawnej kulturze ludowej była uznawana za magiczną, o czym bardziej szczegółowo niżej. Jej intensywny zapach skutecznie odstrasza owady. Liczne właściwości gatunku, jak wygląd, zapach i zastosowanie, stały się motywacją dużej liczby jego nazw w języku polskim, w tym historycznych, potocznych i przede wszystkim gwarowych.

Nazwę *wrotycz* podaje Rostafiński już ze słowniczków średniowiecznych, w tym u Stanki 1472 (Symb. I 238), por. też SStp. s.v.[1]. Następnie notuje ją większość polskich zielników i słowników historycznych, jak Falimirz 1534, Szymon z Łowicza 1537, Spiczyński 1542, Siennik 1568, Marcin z Urzędowa 1595, Syreniusz 1613, Guldeniusz 1641, Kluk 1786–1788[2] i Jundziłł 1791, który rejestruje zestawienie *wrotycz pospolity* (por. Spólnik 1990: 52). Nazwę *wrotycz* poświadczają także Knapiusz TPLG 1621–1632, Trotz 1764 (w dwóch formach: *wrotycz* i *wrotecz*) i Linde SJP oraz późniejsze słowniki aż do współczesności.

[1] Por. też SStp. s.v. *wrot* (być może w tym znaczeniu) oraz s.v. *wrotysz*.

[2] U Kluka forma *wrotycz* ma rodzaj żeński, autor bowiem notuje zestawienie *wrotycz pospolita* (zob. Kluk 1786–1788 III 107).

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

Nazwa oczywiście występuje licznie w gwarach, i to w różnych postaciach fonetycznych, z których pewne świadczą o zupełnej zatracie świadomości motywacji semantycznej podstawowej nazwy (na przykład te z aferezą nagłosowego *v-* czy z jego przejściem w *b-*), por.: ***wrotycz*** (*brotycz, wrótyc*, *wrotys*, *wrótys, rotyć*, *rutyc*): kras[3], boch, bial-podl, włod, bił, ok. Opola Lubelskiego; Pelcowa SGL V 493; USK; SSSL *Zioła*; Paluch ZZ; K V 36; Zdancewicz 1968; Fischer *Rośliny* 491; kart. SGP. Odpowiedniki nazwy polskiej są powszechne w językach słowiańskich, por. stczes. *vrátyč*, słoweń. *vratič*, słoweń. gw. *navadni vratič*, *vrateč*, chorw., serb. *vratič*, *vratiš* (Machek 1954: 247; Wróbel 2004: 34; Karlin 1964), czes. gw. *vratič*, *vrátič* (Kosík 1941), słow. *vratič* (Buffa 1972), ukr. gw. *vorotyč*, *vorotyš*, *vratyč*, *vrotyč* (Makowiecki 1936: 366), ros. gw. *вротичъ*, *вротычъ*, *вратичъ* (jako formacje zapożyczone z innych języków) z wariantem *протычъ* i innymi (Dal', Annenkov 1878), por. chorw. gw. *vratika* (Lambl 1852), chorw. gw. *vratič*, *vratič obični*, *vratiš*, *obratič*, *povratić* i inne formy (Šugar HBI), daw. chorw. *vratič* i *povratič* (Vajs 2003: 174), serb. gw. *вратич*, *вратић*, *вратиш*, *вратик*, *вратика* i wiele innych (Šulek 1879; Simonović BR), por. bułg. gw. *вратика*, *вартика*, *вратлика* (Achtarov 1939)[4]. Jak widać z tego zestawienia, polska nazwa *wrotycz* ma wyjątkowo liczne odpowiedniki formalne w większości języków słowiańskich, co jest bardzo ważne dla naszych rozważań.

Jeśli chodzi o pochodzenie polskiej nazwy *wrotycz*, pierwszy zabrał głos Aleksander Brückner (SEJP s.v. *wrot*)[5], przy okazji nieoczekiwanie dodając inną formę, mianowicie *przewrotnik*[6]. Odnosząc się lakonicznie do postaci *wrotycz*, wskazał, że powstała analogicznie jak *słodycz* i *gorycz*, zaś mając na myśli jej motywację semantyczną, stwierdził, że roślina „wraca panieństwo". Rozwijając zwięzłą notatkę Brücknera, można powiedzieć, że nazwa rośliny związana jest z czasownikiem *wrócić*, który kontynuuje psł. **vortiti* 'kręcić, obracać'

[3] Skróty nazw powiatów za SGP.

[4] W bułgarskim języku literackim wrotycz to *вратига*.

[5] Warto zaznaczyć, że Brückner SEJP jest jedynym słownikiem etymologicznym języka polskiego, gdzie znajdujemy wzmiankę o nazwie *wrotycz*.

[6] Formy tej nie należy jednak brać pod uwagę (choć cytuje ją za Brücknerem SSSL *Zioła* 428), ponieważ podana jest pomyłkowo. Otóż warto podkreślić, że forma *przewrotnik* w znaczeniu botanicznym jest notowana po raz pierwszy u Szymona z Łowicza (1537), ale w znaczeniu przywrotnika pasterskiego, Alchemilla pastoralis Bus. (por. też Spólnik 1990: 41, SP XVI s.v. *przewrotnik*). Brak znaczenia botanicznego wyrazu *przewrotnik* w polskich słownikach historycznych do Lindego, SWil i SW włącznie. SW notuje natomiast formę *przywrotnik* w dwóch znaczeniach botanicznych (przywrotnik, Alchemilla i dziewięciornik, Parnassia), ale żadne z nich nie odpowiada wrotyczowi. Podobnie w słowniku gwarowym Karłowicza znajdujemy formę *przewrotnik* jedynie w znaczeniu 'fartuch', zaś postać *przywrotnik*, mająca znaczenie botaniczne, odnosi się do rodzaju Alchemilla (por. K s.v.). Stąd wniosek, że prawdopodobnie Brückner miał na myśli *przywrotnik*, a nie *przewrotnik*, i w dodatku nieprawidłowo przypisał mu znaczenie 'wrotycz, Tanacetum' (tym bardziej że formy *przywrotnik* w ogóle nie notuje w swoim słowniku).

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

(czasownik kauzatywny z pierwotnym znaczeniem ‘powodować, że coś się kręci, obraca’)[7] ze stosunkowo rzadkim sufiksem *-yč*, ponieważ wierzono, że roślina przywraca panieństwo. Ten przesąd poświadcza również Rostafiński (1893: 76), powołując się na Spiczyńskiego (1542). Ponadto, przytaczając słowa Haura (1693), podaje, że wrotycz przywraca zdrowie (por. Rostafiński 1893: 77)[8]. Następnie pisał o wrotyczu Kazimierz Moszyński, który zaznaczył, że Słowianie przypisywali wrotyczowi właściwości magiczne. Roślina należała do tzw. ziół rozpędzających, rozdzielających i przywracających (por. Moszyński KLS II cz. I: 329–331; Spólnik 1990: 73). Inni badacze precyzowali, że Tanacetum vulgare L. zawdzięcza swoje słowiańskie nazwy związane z psł. **vort-* wierzeniom, według których roślina ta zapewnia szczęśliwy powrót (Machek 1954: 247; Wróbel 2004: 34). Nie koniec na tym: w kulturze chorwackiej utrzymywano, że jest ona zdolna przywrócić młodość i zdrowie (Vajs 2003: 174). Ponadto Machek ES[2] (s.v. *vrátička*) pisze, że nazwa motywowana jest przekonaniem, że roślina ma moc *wracania* tego, co stracone (ukochanej osoby, miłości itd.). Poza tym, jak zapewnia Machek, istnieje wśród ludu wiara, że gdy krowa po ocieleniu straci mleko, wystarczy napoić ją kilka razy naparem z wrotyczu, a laktacja się odnowi (zob. też Waniakowa 2012: 149).

W polskiej kulturze ludowej są bogato poświadczone liczne właściwości lecznicze (zarówno w stosunku do ludzi, jak i do zwierząt) i magiczne wrotyczu. Poniżej (głównie za: Fischer *Rośliny* 491–493 i SSSL *Zioła* 427–430[9]) wymienione są tylko te, które wiążą się z *wracaniem*, *zwracaniem*, *odwracaniem* itd. Otóż picie odwaru wrotyczu powoduje wymioty, czyli zwracanie (wiel), roślina przywraca krowom mleko (boch), odwraca pioruny, ściślej, za jej pomocą „Pan Bóg grzmoty odwraca” (częs), ogólnie sprawia, że coś dobrego wraca lub coś złego odwraca się, czyli odwraca zło a przywraca dobro. Roślinę stosowano przeciw zawrotom głowy (ciesz), przywraca ona zdrowie (n-tar) (Kulak 2022), ponadto – według wierzeń ludowych – „nawraca” (to znaczy ‘zawraca’) chmury (zam) (Pelcowa SGL V 493).

Rostafiński (Symb. I 328) i Machek (1954: 247) uznają polską nazwę za bohemizm, jednak z uwagi na to, że jest ona poświadczona w polszczyźnie nieprzerwanie od XV w. i szeroko rozprzestrzeniona w gwarach polskich oraz w całej niemal Słowiańszczyźnie, stąd można ją uznać, jak uważa Janusz Siatkowski, za kontynuację nazwy prasłowiańskiej (por. Basaj, Siatkowski 2006: 447; Spólnik 1990: 73), którą można zrekonstruować jako psł. **vortyčь*.

[7] Szerzej o psł. **vortiti* pisze Boryś SEJP (s.v. *wrócić*).

[8] Pokreślić trzeba, że w tym wypadku chodzi o przesąd, a nie rzeczywiste lecznicze działanie wrotyczu. Otóż rzekomo należało gotować *durant* [inna nazwa wrotyczu] w moczu „sczarowanego”, a czarownik przyjdzie i wróci zdrowie (por. Rostafiński 1893: 77).

[9] Publikacje te gromadzą informacje z wielu źródeł, których tu nie przytaczam, żeby nie powiększać i tak już bardzo obfitej bibliografii.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

Zaznaczyć jednak wypada, że część nazw słowiańskich odnoszących się do wrotyczu, chociaż zawiera ten sam morfem leksykalny **vort-*, to jednak utworzona została przez dodanie pewnych przedrostków, jak chorw. gw. *obratič* (< **obvortyčь*) i *povratić* (< **povortyčь*), oraz innych przyrostków, por. np. serb. *вратик* i *вратика* oraz bułg. *вратика*. W formach tych widzimy także różne procesy fonetyczne, podobnie zresztą jak w gwarowych postaciach polskich, por. np. bułg. gw. *вартика* z metatezą czy ros. gw. *протычъ* z przejściem nagłosowego *v-* w *p-*.

Wracając do motywacji semantycznej nazwy, podkreślić należy, że zarówno w tradycji słowiańskiej, jak i w polskiej Tanacetum vulgare L. wiąże się, poprzez właściwości lecznicze oraz przypisywane moce magiczne, z odwracaniem, zawracaniem, przywracaniem, zwracaniem itd., zatem ogólnie z wracaniem, stąd można stwierdzić bez wątpliwości, że i polska nazwa *wrotycz*, i jej słowiańskie odpowiedniki są rzeczywiście oparte na prasłowiańskim causativum **vortiti* ‘powodować, że coś się kręci, obraca’.

W gwarach polskich istnieje szereg pokrewnych nazwie *wrotycz* form. Najbliższe jest zestawienie ***wrotycz swojski***: n-tar; SGRT; PZZ. Notuje się też, głównie na południu, wariant żeński ***wrotycza*** (*wrótyca*, *rótyca*, *wrotyca*): n-tar, n-tar [Orawa], żyw; SGRT; USK; kart. SGP; Kulak [2022]; Fischer *Rośliny* 491; SSSL *Zioła*. Ma on, jak widać, różne postacie, w których zaszły zmiany fonetyczne, analogiczne do tych widocznych w gwarowych formach nazwy *wrotycz* (por. wyżej). Rejestruje się także jego formę deminutywną, mianowicie ***wrotyczka***: SSSL *Zioła*. Jako jej dokładny odpowiednik formalny – a być może nawet jej źródłosłów – należy przytoczyć czes. gw. *vrátička* (Machek 1954: 247; Rystonová 2007). Podobnie jak w innych językach słowiańskich (por. wyżej) spotykane są formy przedrostkowe, jak np. ***nawrotycz***: suw, włod, ok. Parczewa, chłm, Podl; Pelcowa SGL V 316; Zdancewicz 1968; Pastusiak 2007; SSSL *Zioła*. Źródła tej formy należy szukać w gwarach ukraińskich, por. ukr. gw. *навротич*, *навpітич* (Makowiecki 1936: 366; Pastusiak 2007). W Krakowskiem została zanotowana inna postać przedrostkowa, mianowicie ***uwrotycz*** (*uwrotyć*): krak; Fischer *Rośliny* 491; SSSL *Zioła*. Również podobnie jak w innych językach słowiańskich pojawiają się nazwy z innymi przyrostkami, np. ***wruczyca***: SSSL *Zioła*[10]. Analogicznie zbudowaną formę znajdujemy w łużyckim, por. łuż. *wróćica* (Lajnert 1954). Derywatem prefiksalno-sufiksalnym od tematu **vort-* jest ewidentnie zapożyczona z gwar ukraińskich lub rosyjskich (w zależności od lokalizacji geograficznej) nazwa ***przywroteń*** (*pryworoteń*): suw, Podl; Zdancewicz 1968; USK; Paluch ZZ; Pastusiak 2007; SSSL *Zioła*; por. ukr. gw. *pryvoroteń*, *pryworoteń* (Makowiecki 1936: 366; Pastusiak 2007); ros. gw., ukr. gw.

[10] Taka postać i pisownia wyrazu – świadczące o kompletnym zaniku świadomości motywacji semantycznej nazwy – jest w SSSL *Zioła*, prawdopodobnie jednak podstawowa nazwa powinna mieć postać **wrócica*.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

приворотень, *прыворотень* (Annenkov 1878). Ponadto na Suwalszczyźnie i na Podlasiu notuje się ciekawą formę ***koworotnik***, cytowaną w kilku opracowaniach (Zdancewicz 1968; Pastusiak 2007; SSSL *Zioła*). Wydaje się, że ma ona rodowód wschodni, być może gwarowy białoruski (co najbardziej prawdopodobne[11]) lub gwarowy ukraiński (można przytoczyć tu ukr. gw. *koryvorot* (Makowiecki 1936: 366), które jednak nie w pełni odpowiada postaci polskiej).

Omówione nazwy Tanacetum vulgare L. stanowią przykłady nazw roślin, które nie są związane z wyglądem gatunków, z ich miejscem występowania ani innymi dającymi się od razu zauważyć cechami. Wszystkie mają zbliżoną (lub wręcz tę samą) motywację semantyczną i wiążą się z przypisywanymi roślinie właściwościami nadprzyrodzonymi, polegającymi ogólnie na odwracaniu zła, a przywracaniu dobra. Wszystkie wymienione wyżej nazwy mają tę samą etymologię, to jest oparte są na prasłowiańskim causativum **vortiti*. Podstawowa polska nazwa *wrotycz*, z licznymi odpowiednikami słowiańskimi, jest bardzo stara i najprawdopodobniej kontynuuje psł. **vortyčь*. Jeśli tak, to jej motywacja semantyczna, związana z przypisywaniem roślinie dobroczynnych magicznych mocy, jest również wyjątkowo dawna i tym samym świadczy o bardzo wczesnym zakorzenieniu się w Słowiańszczyźnie wierzeń dotyczących wrotyczu. Stąd można powiedzieć, że wrotycz pospolity, Tanacetum vulgare L. od zamierzchłych czasów był uznawany przez Słowian za roślinę apotropaiczną.

Literatura
[References]

Achtarov = Akhtarov B., (red.), 1939, *Materiali za balgarski botanichenъ rechnikъ*, Sofija. [= Ахтаров В., (ред.), 1939, *Материали за български ботаниченъ речникъ*, София].

Annenkov N.I., 1878, *Botanicheskiy slovar'* […], Sanktpeterburg. [= Анненков Н.И., 1878, *Ботанический словарь* […], Санктпетербургъ].

Basaj M., Siatkowski J., 2006, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*, Warszawa.

Boryś SEJP = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

Brückner A., 1980, *Mitologia słowiańska i polska*, Warszawa.

Brückner SEJP = Brückner A., 1974, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. III, Warszawa [wyd. I, 1927].

Buffa F., 1972, *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. K histórii slovenského odborného slovníka*, Bratislava.

Daľ = Dal' V., 1880–1882, *Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka*, t. 1–4, Moskva (przedruk: Moskva 1955–1956). [= Даль В., 1880–1882, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва].

[11] Nie dotarłam niestety do odpowiedniej formy białoruskiej.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

Dębowiak P., Waniakowa J., 2019, *Semantic Motivation of Plant Names as Part of their Etymology*, [w:] Villalva A., Williams G., (eds.), *The Landscape of Lexicography, Lisboa*, pp. 173–200.
Falimirz S., 1534, *O ziołach i mocy jich*, Kraków.
Fischer *Rośliny* = Kujawska M., Łuczaj Ł., Sosnowska J., Klepacki P., 2016, *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
Guldeniusz = Guldenius P., 1641, *Onomasticum trilingue latino-germano-polonicum*, Królewiec.
Haur J.K., 1693, *Skład abo skarbiec znakomity sekretow oekonomiey ziemianskiey* […], Kraków.
Jundziłł = Jundziłł S.B., 1791, *Opisanie roślin w prowincji W.X.L. naturalnie rosnących, według układu Linneusza*, Wilno.
K = Karłowicz J., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków.
Karlin M., 1964, *Slovenska imena naših zdravilnih rastlin*, Ljubljana.
kart. SGP – kartoteka *Słownika gwar polskich*, opr. przez Pracownię Dialektologii Polskiej (dawniej: Zakład Dialektologii Polskiej) Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie.
Kluk = Kluk J.K., 1786–1788, *Dykcyonarz roślinny* [...], t. 1–3, Warszawa (przedruk techniką fotooffsetową, Warszawa 1985).
Knapiusz TPLG = Knapiusz G., 1621–1632, *Thesaurus polono-latino-graecus in tres tomos divisus*, t. 1–3, Cracoviae.
Kosík V., 1941, *Slovník lidových názvů rostlin*, Praha.
Kulak I., 2022, *Obraz społeczności wiejskiej utrwalony w ludowych nazwach roślin* (*na przykładzie leksyki górali rabczańskich*), Kraków [nieopublikowana praca doktorska, udostępniona dzięki uprzejmości Autorki].
Lajnert J., 1954, *Rostlinske mjena serbske*, *němske*, *łaćanske rjadowane po přirodnym systemje*, Berlin.
Lambl V., 1852, *Nástin flory dalmatinské a seznam rostlin podlé jmen prostonárodnich, která lid slovanský po břehách adriatického moře uživa*, „Časopis českého Museum" (Praha), ročn. 26, sv. 1, s. 98–115, ročn. 26, sv. 2, s. 41–64.
Linde SJP = Linde S.B., 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa.
Machek ES^2 = Machek V., 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, vyd. II opr. a dopln., Praha.
Machek V., 1954, *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha.
Makowiecki S., 1936, *Słownik botaniczny łacińsko-małoruski*, Kraków.
Marcin z Urzędowa, 1595, *Herbarz polski* […], Kraków.
Moszyński KLS = Moszyński K., 1934, *Kultura ludowa Słowian*, t. 2: *Kultura duchowa*, Kraków.
Paluch ZZ = Paluch A., 1989, *Zerwij ziele z dziewięciu miedz. Ziołolecznictwo ludowe w Polsce w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław.
Pastusiak K., 2007, *Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw roślin*, Warszawa.
Pawłowski E., 1974, *Polskie nazwy roślin* (*Próba klasyfikacji semantycznej*), [w:] *Studia indoeuropejskie = Études indoeuropéennes*, pod red. J. Kuryłowicza, Wrocław etc., s. 163–169. (Prace Komisji Językoznawstwa ; 37).
Pelcowa H., 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

Pelcowa SGL V = Pelcowa H., 2017, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 5: *Świat roślin*, Lublin.
Podbielkowski Z., Sudnik-Wójcikowska B., 2003, *Słownik roślin użytkowych*, wyd. VII poprawione i uzupełnione, Warszawa.
PZZ = Kwaśniewska J., Skulimowski J., Tumiłowicz H., 1956, *Poradnik zbieracza ziół*, Warszawa.
Rostafiński J., 1893, *Zielnik czarodziejski, to jest zbiór przesądów o roślinach*, Kraków.
Rystonová I., 2007, *Průvodce lidovými názvy rostlin i jiných léčivých přírodnin a jejich produktů*, Praha.
SGP = *Słownik gwar polskich*, 1979–, opr. przez Pracownię Dialektologii Polskiej (dawniej: Zakład Dialektologii Polskiej) Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, red. M. Karaś, S. Urbańczyk, J. Reichan, J. Okoniowa, B. Grabka, R. Kucharzyk, Wrocław ; Kraków etc..
SGRT = Radwańska-Paryska Z., 1992, *Słownik gwarowy góralskich nazw roślin z Tatr i Podtatrza*, Zakopane.
Siennik M., 1568, *Herbarz*, *to iest zioł tutecznych*, *postronnych i zamorskich opisanie* […], Kraków.
Simonović BR = Simonović D., 1959, *Botanički rečnik. Imena biljaka* […], Beograd. [= Симоновић Д., 1959, *Ботанички речник. Имена биљака* […], Београд].
SP XVI = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1966–, red. M.R. Mayenowa, F. Pepłowski, K. Mrowcewicz, Wrocław etc.
Spiczyński H., 1542, *O ziołach tutecznych i zamorskich i mocy ich*, Kraków.
Spólnik A., 1990, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław etc. (Prace Komisji Językoznawstwa PAN w Krakowie, nr 58).
SSSL *Zioła* = *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, 2019, koncepcja całości i redakcja: J. Bartmiński, zastępca redaktora: S. Niebrzegowska-Bartmińska, t. 2: *Rośliny*, cz. 4: *Zioła*, Lublin.
SStp = *Słownik staropolski*, 1953–2002, pod red. S. Urbańczyka, t. 1–11, Wrocław.
Stanko J., 1472, *Antibolomenum Benedicti Parthi* [rękopis przechowywany w Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej, nr Ms 225].
SW = Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa (tzw. Słownik warszawski).
SWil = Zdanowicz A. et al., 1861, *Słownik języka polskiego*, wyd. M. Orgelbrand, t. 1–2, Wilno (tzw. Słownik wileński).
Symb. = Rostafiński J., MCM [1900], *Symbola ad historiam naturalem medii aevi* [...], t. 1–2, Cracoviae.
Syreniusz = Syrenius S., 1613, *Zielnik herbarzem z ięzyka Łacińskiego zowią* [...], Cracoviae.
Szymon z Łowicza, 1537, *Enchiridion medicinae* […], Kraków.
Šugar HBI = Šugar I., MMVIII [2008], *Hrvatski biljni imenoslov. Nomenclator botanicus croaticus*, Zagreb.
Šulek B., 1879, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb.
Tokarski R., 1993, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław, s. 335–362.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

Trotz M.A., 1764, *Nowy dykcjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski* […], Leipzig.
USK = Robotycki Cz., (red.), 1995, *Układ słów kluczowych dla bazy danych o źródłach etnograficznych* (*kultura ludowa Karpat polskich*), Kraków.
Vajs N., 2003, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb.
Waniakowa J., 2012, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne*, Kraków.
Wróbel H., 2004, *Związki staroczesko-staropolskie w terminologii botanicznej*, Kraków [przedruk z: „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach, Prace Katedry Języka Polskiego”, 2, Katowice 1962, s. 105–137].
Zdancewicz T., 1968, *Nazwy wrotyczu pospolitego* (*Tanacetum vulgare*) *w gwarach podlasko-suwalskich i przyległych*, „Slavia Occidentalis”, t. 27, s. 319–332.

Summary

Wrotycz ‘tansy, Tanacetum vulgare L.’ and related names in Polish dialects against the Slavic background

The aim of this article is a semantic and formal analysis of the name *wrotycz* and related names in Polish dialects against the Slavic background. The history and etymology of these names as well as their semantic motivation are presented. All names are based on the Proto-Slavic causativum **vortiti* ‘to make something spin, to turn’ due to assigning tansy a magical power that was generally meant to reverse bad things and restore good things. Everything indicates that the form **vortyčь* is Proto-Slavic, and this proves that the Slavs from ancient times treated tansy as an apotropaic plant.

Keywords: *wrotycz*, plant names, semantic motivation, etymology.